

SARA DI GIANVITO
STRESZCZENIE PRACY DOKTORSKIEJ

*Warsztat poetycki Amelii Rosselli:
wielojęzyczność „Primi scritti” i rola „Diario in tre lingue”*

Punkt wyjścia analizy przeprowadzonej w niniejszej pracy zasugerowała powtarzająca się w badaniach na temat Amelii Rosselli myśl o niezwykłości jej głosu poetyckiego, który zbliża twórczość poetki do doświadczeń literackich jej współczesnych, a jednocześnie ją od nich dystansuje. Niezwykłość ta opiera się w szczególności na stronie językowej pisarstwa Rosselli, nierozzerwalnie związanej z jej osobistym doświadczeniem życiowym. Poetka urodziła się bowiem naznaczona dwojako – bezpaństwowością i trzyjęzycznością. To uwarunkowanie wpłynęło również na twórczość literacką powstającą zwłaszcza w pierwszych latach aktywności poetyckiej Rosselli – tak po włosku, jak po angielsku i francusku, aby następnie przejść w przewagę włoskiego w wierszach okresu dojrzałości.

W tej pracy badawczej zdecydowano się podejść do twórczości Rosselli, skupiając się na czynniku o znaczeniu centralnym: wielojęzyczności, która lokuje się w samym sercu jej poetyki i która jawi się fundamentalną cechą jej stylu nie tylko w przypadku tekstów rzeczywiście pisanych w wielu językach – jak dzieje się na przykład w młodzieńczych dziełach poetki – ale również i przede wszystkim kiedy, wraz z osiągnięciem dojrzałości środków wyrazu, jej język poetycki przechodzi w dominację jednego, włoskiego, choć ciągle ożywia go to, co można by nazwać jednojęzycznością wielojęzyczną.

Podstawową tezę, na którą ta praca badawcza pragnie zwrócić uwagę, jest to, że poezja Rosselli, nawet w chwili, kiedy z wielojęzycznej staje się przeważająco jednojęzyczna, nie traci ani na chwilę ducha wielości, a przeciwnie: kiedy jej język wydaje się przybliżać do „jednolitości”, stopień wielojęzyczności jej wersów paradoksalnie wręcz rośnie.

Aby przyjrzeć się, jak to się dzieje, analiza skoncentrowana zostanie właśnie na etapie, w którym wielojęzyczność przejawia się w sposób najbardziej bezpośredni, to jest na utworach młodzieńczych poetki pochodzących z okresu 1952-1963, zebranych w korpusie *Primi scritti* i opublikowanych po raz pierwszy dopiero w 1980. Właśnie w tym zbiorze bowiem tak włoski, jak angielski i francuski zajmują po równo miejsce pierwszoplanowe w języku poetyckim autorki. W tym kontekście usiłowano uchwycić punkt zwrotny, w którym poetycka ekspresja Amelii Rosselli z wielojęzycznej przechodzi w tę, którą określono jako jednojęzyczność wielojęzyczną.

W celu stworzenia dla właściwej tematyki tej pracy ram szerszego kontekstu, rozprawa rozpoczyna się wprowadzeniem teoretycznym, w którym dokonuje się ogólnego przeglądu kierunków debaty na temat wielojęzyczności. Od zróżnicowania terminologicznego po analizę kontekstu historycznego, w którym ścierały się różne teorie lingwistyczne, dokonano krótkiego przeglądu rozwoju tej obszernej i złożonej tematyki, koncentrując się na aspektach, których w sposób bezpośredni dotyczą konkretne wątki badawcze. Wychodząc od badań nad wielojęzycznością prowadzonych w obszarze psychoanalizy, prześlędżono złożoną relację pomiędzy językiem a tożsamością, tak z punktu widzenia egzystencji jednostki, jak w kontekście przynależności społecznej, aby następnie przejść do krótkiej prezentacji zagadnienia wielojęzyczności w literaturze, w szczególności w odniesieniu do włoskiej poezji dwudziestowiecznej.

Pierwszy rozdział pracy badawczej otwiera gruntowna analiza niezwyklej biografii Rosselli – dokonana między innymi z pomocą świadectw zaczerpniętych z korespondencji rodzinnej – zmierzająca do odmalowania postaci autorki także poprzez szczegółową rekonstrukcję faktów z jej życia osobistego, istotnych dla pełnego zrozumienia kolejnych etapów rozwoju jej twórczości. Następnie przechodzi się do całościowego przebadania stanu krytyki na temat Amelii Rosselli, którego celem ma być zwrócenie uwagi na opracowania najistotniejsze z historycznego punktu widzenia, które przyczyniły się do wyznaczenia głównych tendencji we współczesnych badaniach nad twórczością tej autorki, co ma na celu osadzenie niniejszej pracy badawczej w precyzyjnych ramach metodologicznych. Ten rozdział zamykają rozważania na temat cech specyficznych twórczości Rosselli, zwłaszcza dotyczących szczególnego sposobu, w jaki autorka traktuje medium językowe. Analiza ta z jednej strony przyczyni się do wyznaczenia ogólnych współrzędnych wielojęzyczności autorki, a z drugiej do nakreślenia u podstaw tej rozprawy metodologii badawczej skupionej w przeważającej mierze na wielojęzycznym i transjęzycznym podejściu do stylu poetki.

Pierwsza faza pracy badawczej koncentruje się na kompleksowej analizie korpusu *Primi scritti* przeprowadzonej w drugim rozdziale rozprawy. Na początek zdecydowano się na przeprowadzenie analizy poszczególnych tekstów według bloków językowych, a nie, jak sugerowałaby kolejność tekstów w samej publikacji, zgodnie z chronologią. Taka modyfikacja podejścia do analizy młodzieńczej twórczości autorki pozwoliła na wyłonienie powiązań istniejących pomiędzy poszczególnymi utworami, dotychczas niecałkowicie uwidocznionych. Rozważania te jednakże odgrywają rolę jedynie przygotowawczą, podporządkowaną analizie porównawczej, którą poprzedzają. Po zakończeniu bowiem tej wstępnej makroanalizy badania postępują w kierunku próby kompleksowego sklasyfikowania tych utworów. Pytanie, na które starano się znaleźć odpowiedź w tej fazie pracy, jest następujące: czy istnieje jakiś czynnik wspólny – poza językiem – który może łączyć utwory napisane tym samym kodem językowym, a równocześnie odróżniać je od innych? W

tym sensie analizowana jest rola, jaką odgrywa każdy z języków zarówno w kontekście pojedynczego utworu, w którym się pojawia, jak i w ogólnym kontekście całego badanego korpusu pism. Stąd wypływa wniosek, że *Primi scritti* zdają się wybiegać poza granice młodzieńczej twórczości: wyniki analizy pokazują, że teksty te mają decydujące znaczenie także dla późniejszych utworów Rosselli. Jednakże ich wpływ na ogólny kontekst dzieła poetki nie kończy się wyłącznie w obszarze językowym. Wielokrotnie bowiem w trakcie analizy wypłynęły tematy i motywy już obecne na różnych poziomach w debiutanckich pismach, a które będą powracać w poezji okresu dojrzałości. W konkluzji panoramy zbioru *Primi scritti* nakreślonej w rozdziale drugim ujawnione zostają te wątki tematyczno-stylistyczne, które, obecne u Rosselli już od pierwszych utworów, przyczynią się do ukształtowania całej reszty jej twórczości.

W rozdziale trzecim odrębnemu omówieniu zdecydowano poddać *Diario in tre lingue*, pomimo że zawiera się on w korpusie *Primi scritti*. Taka koncepcja wynika z jednej strony z niezaprzeczalnie wyjątkowej złożoności – językowej, tematycznej, stylistycznej i metrycznej – cechującej ten utwór, a z drugiej – z pierwszoplanowej roli, którą odgrywa on w całości twórczej spuścizny autorki. To właśnie *Diario* jest bowiem jedynym dziełem, w którym możemy zaobserwować jednoczesne i aktywne współistnienie trzech języków: włoskiego, angielskiego i francuskiego. Jednakże ten utwór stanowi unikat nie tylko z punktu widzenia językowego. Tkwią w nim pierwiastki o centralnym znaczeniu dla całej poetyckiej drogi Rosselli, szczególnie w odniesieniu do jej wierszy chronologicznie bardziej dojrzałych, które w wielu aspektach są głęboko naznaczone i ukształtowane przez te pierwsze trzyjęzyczne strofy. Z tego powodu właśnie rozważania na temat tego utworu stanowią drugi główny przedmiot niniejszej pracy badawczej.

W efekcie analiza *Primi scritti* przyczyniła się do zmiany sposobu widzenia późniejszej twórczości poetki, podsuwając sposobność do zakwestionowania „absolutnej” roli, jaką odegrało począwszy od końca lat pięćdziesiątych obranie przez nią języka włoskiego jako dominującego w jej poezji. W konkluzji bowiem etapu badawczego poświęconego pismom młodzieńczym pojawia się wniosek, że sama w sobie decyzja o posługiwaniu się tym, a nie innym systemem językowym, traci dla Amelii Rosselli znaczenie. Nawet jeśli językiem uprzywilejowanym został dla niej niewątpliwie włoski, w istocie rzeczy jej styl cechuje się raczej syntezą wszystkich trzech używanych języków, syntezą, która wybiega poza proste stwierdzenie faktu, że włoski nadal nosi ślady pozostałych dwóch języków. Właśnie dzięki wielojęzyczności i wielokulturowości *Primi scritti*, gdzie każdy z języków wnosi coś od siebie, a jednocześnie czegoś zmuszony jest się zrzec, poetce udaje się urzeczywistnić ten jednocześnie unikalny i niejednorodny system językowy. To, czego Amelia Rosselli dokonała w *Primi scritti*, nie jest zwyczajnym eksperymentowaniem z pisaniem wierszy w każdym z trzech języków, aby następnie ustalić, który z nich jest najodpowiedniejszy do udźwignięcia ciężaru jej

poetyckiej wypowiedzi. To raczej pozwolenie na stopniowe wchodzenie we wzajemne relacje trzech systemów językowych, mieszanie ich i zanieczyszczanie w sposób tak nieodwracalny, ażeby zlały się na koniec w jeden język. Nie byłoby to możliwe bez takiego przemieszania języków, które znalazło swój najpełniejszy wyraz w *Diario in tre lingue*. Z tego względu wielokrotnie na przestrzeni niniejszej rozprawy podkreśla się znaczenie *Diario* jako kluczowego świadectwa przełomu w twórczości Rosselli. Przed tym przełomem każdy z języków zdaje się postępować naprzód w oderwaniu, ewoluując wewnątrznie w sposób autonomiczny, natomiast począwszy od *Diario*, wyraźnie widać, że żaden z języków nie zdominuje innych, ponieważ to, co się z nich wszystkich narodzi, będzie czymś więcej niż tylko językiem, będzie totalnym idiomem, który tylko formalnie możemy nazwać językiem włoskim. W tym właśnie tkwi paradoks pisarstwa Rosselli, że przez jej trzyjęzyczność przebijają zarysy jednego języka i że wygląda ona w praktyce poetyckiej jak jeden język. Natomiast kiedy twórczość poetki nie jest już zewnętrznie trzyjęzyczna, jej zewnętrzna jednojęzyczność pozostaje niejednorodna.

Jednak dopiero kiedy wszystkie trzy języki będące podstawą jej stylu poetyckiego osiągnęły ten sam poziom dojrzałości, powstała przestrzeń dla tej jednojęzyczności wielojęzycznej, która najgłębiej charakteryzuje twórczość Amelii Rosselli. Właśnie w takim sensie można odczytywać doświadczenie twórcze *Diario in tre lingue* jako wprowadzające do pisania „po włosku”. Jedyne utwór tak otwarcie wielojęzyczny mógł stanowić preludium do tego pozornego przejścia do jednojęzyczności, ukrywającej pod powierzchownością jednego języka taką rzeczywistość stylu poetyckiego, który pozostanie trzyjęzyczny już do końca.

Zatem zamiast potwierdzenia coraz wyraźniejszej dominacji języka włoskiego nad pozostałymi dwoma systemami językowymi, stosowniej będzie mówić o *resygnifikacji* kodu językowego samego w sobie, jakkolwiek byłby język, w którym tenże się przejawia. Dopiero dla wygenerowania wspólnego znaczenia, tracąc specyficzny charakter odrębnych języków, ze stylu *Diario in tre lingue* wyłania się ta jednojęzyczność wielojęzyczna, która stanie się istotą całej późniejszej twórczości poetyckiej Amelii Rosselli.

Seneta Olsowa